

RĪGAS POLITEHNISKĀ INSTITŪTA PROFESORA MIHAILA BERLOVA (1867–1935) PEDAGOĢISKAIS UN ZINĀTNISKAIS MANTOJUMS

SVETLANA KOVAĻČUKA*

Latvijas Universitāte

ALĪDA ZIGMUNDE

Rīgas Tehniskā universitāte

Kopsavilkums. Mašīnbūves speciālista, Rīgas Politehniskā institūta (RPI) mācībspēka (1897–1918), profesora (1904) Mihaila Berlova (*Михаил Берлов*; 1867–1935) pedagoģiskā un zinātniskā darbība saistīta ar Rīgu 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē, kā arī ar Krievijas pilsētu Ivanovovožņesensku (patlaban – Ivanova). M. Berlovs bija pirmais Ivanovovožņesenskas Politehniskā institūta (IPI) rektors (1918–1921), kurš 1921. gadā atgriezās Rīgā, ieguva Latvijas pavalstniecību un strādāja Nikolaja Okolo-Kulaka Krievu tehnikumā. Pētījumā atklāts arī pedagoga un zinātnieka ieguldījums mācību grāmatu sastādīšanā, kas tika izmantotas studijās Krievijas impērijā, tostarp tagadējās Latvijas teritorijā 20. gadsimta pirmajā pusē un Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados.

Atslēgvārdi: Mihails Berlovs, Rīgas Politehniskais institūts, Ivanovovožņesenskas Politehniskais institūts, mācību grāmatas inženieriem.

Mihaila Berlova bērnība un studiju gadi

Mihails Berlovs dzimis 1867. gada 3. jūnijā (pēc vecā stila – 22. maijā) Krievijas impērijas (patlaban – Ukrainas Republika) Hersonas guberņā [1]. Pēc reālskolas absolvēšanas Vladikaukāzā (tagad – Krievijas Federācija), 1885. gadā, M. Berlovs iestājās Sanktpēterburgas Tehnoloģiskajā institūtā, Krievijā, un 1891. gada 23. maijā ar izcilību

* Korespondējošais autors.

E-pasts: sv.kovalchuk@gmail.com

© 2023 Svetlana Kovaļčuka, Alīda Zigmunde. Izdevējs RTU Izdevniecība.
Raksts publicēts brīvpieejā ar *Creative Commons* licenci CC BY 4.0.
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

to absolvēja, saņemot pirmās pakāpes inženiera tehnologa diplomu [2; 50. o. p. lp.].

Pēc institūta absolvēšanas no 1892. gada 3. maija M. Berlovs strādāja Sanktpēterburgas Ieroču rūpnīcā par mehāniķa palīgu, no 21. maija – rasēšanas darbnīcas vadītāju [2; 36., 51. lp.]. 1892. gada 16. augustā M. Berlovs atstāja darbu, jo vēlējās pilnveidot savas zināšanas, un devās studēt uz ārzemēm.

M. Berlovs ieradās Beļģijas pilsētā Lježā (*Liège*), kas tajā laikā bija viens no Beļģijas tēraudrūpniecības centriem. 1883. gadā šajā pilsētā, pateicoties ebreju izcelsmes Beļģijas politiķa un mecenāta Žorža Montefiora-Levi (*Georges Montefiore-Levi*; 1832–1906) finansēm, tika atklāts Montefiora institūts (*Institut Montefiore*) – Lježas Universitātes Elektrotehnikas institūts, ko 1897. gadā absolvēja arī M. Berlovs. Viens no institūta organizētājiem un ilggadējs direktors bija tolaik plaši pazīstamais beļģis profesors Ēriks Žerārs (*Éric Gérard*; 1856–1916), zinātnieks, elektrifikācijas pionieris un vairāku monogrāfiju autors, tostarp vairākkārt izdotās grāmatas «*Elements d'Electrotechnique*» (Elektrotehnikas elementi), kas no franču valodas tulkota arī angļu un vācu valodā, un «*Leçons sur l'électricité*» (1890, 1891; Elektriķības kurss), kas bija tulkota arī krievu valodā, autors. 19. gadsimta beigās Ē. Žerāra grāmatas franču, krievu un vācu valodās bija arī Rīgas Politehniskā institūta (līdz 1896. gadam – Rīgas Politehnikuma) bibliotēkā [3].

1897. gadā, atgriezies no Lježas Krievijā, M. Berlovs vēlējās turpināt strādāt un iepazīt praksē dzelzceļnieka amatu. Viņš neilgi strādāja par lokomotīves mašīnistu Sanktpēterburgas–Maskavas jeb Nikolajevas dzelzceļā un par desmitnieku (strādnieku grupas vadītāju) būvdarbos [4].

Pedagoģiskā un inženiera darbība (1897–1918)

1897. gada vasarā M. Berlovs apmetās uz dzīvi Rīgā. Viņš bija ieguvis labu izglītību, labi praktiski sagatavojies inženiera darbam un sāka strādāt Rīgas–Orlas dzelzceļa dienestā. Te jāpaskaidro, ka 19. gadsimta 90. gados Krievijas impērijā sākās rūpniecības uzplaukums un notika izmaiņas valsts dzelzceļu politikā. Valsts sāka ieguldīt līdzekļus dzelzceļu būvē, un dzelzceļu tīkls pakāpeniski nonāca valsts īpašumā. Visu dzelzceļu sabiedrību statūtos bija paredzēta to pāriešana valsts īpašumā 20 gadu laikā pēc to nodošanas ekspluatācijā. Veicot lielus kapitālieguldījumus, uzlabojās dzelzceļu stāvoklis, tika izbūvētas jaunas dzelzceļa līnijas, pieauga preču pārvadājumu apjoms [5]. Inženieris M. Berlovs strādāja valsts dzelzceļu dienestā, viņam bija daudz darba – pēc inženiera M. Berlova izstrādātajiem projektiem un viņa vadībā

Daugavpilī tika uzbūvētas ļoti plašas dzelzceļa darbnīcas un depo [6]. Rīgas centrā, Valmieras un Bruņinieku ielas stūrī, līdzās Rīgas–Orlas dzelzceļa līnijai atradās Krievu-Baltijas vagonu fabriku (*Russo-Balt*), un M. Berlovs no darba dzelzceļu dienestā pārgāja uz fabriku, kur 20. gadsimta sākumā strādāja par Tehniskās nodaļas vadītāju [7]. Zīmīgi, ka fabrikas Autobiļu nodaļas galvenais konstruktors (1907–1912) bija Montefiora institūta absolvents Žiljēns Poterā (*Julien Poterat*; 1882–1962) [8]. Jāpieņem, ka minētā institūta absolventi M. Berlovs un Ž. Poterā pirms darba Krievu-Baltijas vagonu fabrikā nebija pazīstami, taču abu inženieru iegūtās zināšanas Lježā noderēja darbam fabrikā.

Līdzās inženiera darbam M. Berlovam tika piedāvāts strādāt augstskolā. 1896. gadā Rīgas Politehnikums (RP) tika reorganizēts par RPI, saistībā ar to parādījās daudz jaunu vakancu. No augstākās mācību iestādes ar vācu mācību valodu RP kļuva par augstskolu ar krievu mācību valodu, un lielākajai daļai vācu tautības docētāju no darba bija jāaiziet krievu valodas nezināšanas dēļ. No 1897. gada sākās jauns un nozīmīgs dzīves posms M. Berlova mūžā. Pēc RPI Padomes ieteikuma viņš no 1897. gada 1. septembra tika iecelts par asistentu lietišķajā mehānikā, no 1898. gada 1. septembra – kļuva par pasniedzēju. Vēl pēc gada, 1899. gadā, viņš kļuva par adjunktprofesoru. Kopš 1904. gada 1. jūlija M. Berlovs bija RPI profesors [2; 3.–5. lp.]. 1906. gada maijā viņš RPI tika ievēlēts par Disciplinārās komisijas priekšsēdētāju [9]. Viņa pedagoģiskā un zinātniskā karjera veidojās visai veiksmīgi.

1911. gada jūnija sākumā Rīgas Latviešu biedrības namā notika XIX Krievijas dzelzceļu satiksmes un XVIII Krievijas dzelzceļu vilces dienesta pārstāvju kongress. To vadīja Maskavas–Ventspils–Rībinskas dzelzceļa Pēterburgas atzara priekšnieks inženieris Aleksejs Starickis (*Алексей Старицкий*; 1872–1940). Kongresa dalībnieki lasīja referātus, iepazinās ar Rīgas dzelzceļa staciju iekārtojumu un ēkām, apmeklēja Rīgas fabrikas «Fēnikss», Krievu-Baltijas vagonu fabriku, elevatorus u. c., vienu dienu tika sarīkots izbraukums uz Ventspili, lai apskatītu dzelzceļa staciju un ostu. Ventspils pēc Ventspils–Rībinskas dzelzceļa līnijas atklāšanas (1904) bija kļuvusi par vienu no modernākajām eksportostām, lauksaimniecības produkcijas tranzītpunktu. Te bija uzbūvēts liels labības elevators un saldētava eksportējamā sviesta uzglabāšanai. Profesors M. Berlovs kongresa dalībniekiem nolasīja referātu par jaunākajām metāla pārbaudes metodēm [10].

No 1913. gada 17. līdz 27. aprīlim profesors M. Berlovs tika komandēts uz Kalnrūpniecības, metalurģijas un mašīnbūves kongresu Sanktpēterburgā [2; 52. lp.]. Pirmā pasaules kara laikā, 1915. gada augustā, tuvojoties frontes līnijai, M. Berlovs kopā ar RPI profesūru un studentiem evakuējās uz Maskavu un turpināja strādāt evakuētajā RPI līdz pat tā slēgšanai 1918. gada vasarā. Rīgu tolaik bija okupējis vācu

karaspēks, tādēļ domas par atgriešanos uz patstāvīgu dzīvi Rīgā nebija. M. Berlova sievai Rīgā piederēja namīpašums, un 1918. gada 10. jūnijā profesors lūdza RPI rektoram Paulam Valdenam (1863–1957) piešķirt atvaļinājumu, lai dotos «uz Baltijas guberņām» [2; 44. lp.], visticamāk, uz Rīgu, kārtot ģimenes un īpašuma lietas. Jāpieņem, ka M. Berlovs Rīgā ilgi neuzturējās, jo bija jādomā, ko darīt nākotnē un jāmeklē darbs.

Profesors M. Berlovs vienmēr bija sabiedriski aktīvs cilvēks, viņš bija 1871. gadā dibinātās Krievu privātās aizdevumu kases aktīvs biedrs [11, 12]. Pirms Pirmā pasaules kara kandidēja Rīgas domes vēlēšanās un tika ievēlēts par pilsētas domnieku. Piedaloties Rīgas domes sēdēs, viņš aktīvi diskutēja par dažādiem jautājumiem, piemēram, 1914. gada 2. jūnija sēdē, runājot par žūpības apkarošanu, M. Berlovs piedāvāja mainīt noteikumus par degvīna tirgotavām un to darba laiku, kā arī aicināja nejaukt degvīna tirgotavas ar alus tirgotavām [13]. Rīgas domes sēžu protokoli liecina, ka M. Berlovs domē darbojās 1913., 1914. un 1915. gadā. Par domniekiem bija ievēlēti vairāki RP / RPI bijušie studenti un absolventi (Konstantīns Pēkšēns; 1859–1928), Hugo Vitroks (*Hugo Wittrock*; 1873–1958) u. c.) [14].

Рига, 13-го Января 1914 г.

въ 7 час. вечера,

засѣданіе Городской Думы въ залѣ дома городского управленія.

Присутствовало 72 гласныхъ. Въ засѣданіе не явились гласные: фонъ-Бергманъ, Берловъ, Бригадиръ, Зебергъ, Ивановъ, Камкинъ, Кергалъвъ, Красткальнъ, Сая, Фогель, Эбергардтъ и Юргенсъ.

Засѣданіе было публичное; входныхъ билетовъ однако выдано не было. Предсѣдательствовалъ Городской Голова В. фонъ-Бульмерингъ, а при разсмотрѣніи 9 предмета занятій / жалоба / гл. Н. фонъ-Клотъ.

Прочтенъ протоколъ предшествовавшаго засѣданія. Гласными Руцкимъ и Стичинскимъ подтверждено, что опредѣленія отъ 16-го Декабря 1913 г. найдены ими при провѣркѣ, сообщая съ Предсѣдателемъ и гласнымъ Фогелемъ, изложенными правильно.

**1. attēls. Rīgas domes
sēdes protokola fragments
(13.01.1914).**

Kā Rīgas domes deputāts M. Berlovs 1913. gadā tika ievēlēts Rīgas pilsētas Amatnieku skolas padomē [15]. M. Berlovs darbojās arī Krievu tehniskās biedrības Rīgas nodaļā. Zināms, ka Krievu tehniskās biedrības izdots žurnāls «Железнодорожное дело» (Dzelzceļa lieta) bija RPI bibliotēkā un to, acīmredzot, kā ar dzelzceļu saistīts inženieris lasīja arī M. Berlovs.

Pirmā pasaules kara laikā (1915–1918) RPI darbojās evakuācijā Maskavā, un profesors M. Berlovs ar ģimeni dzīvoja Maskavā un

turpināja strādāt augstskolā līdz 1918. gada aprīlim, kad tās darbība Krievijā tika pārtraukta.

Profesora darbs tika novērtēts ar augstiem apbalvojumiem – Sv. Annas I un II šķiras ordeņiem, kņaza Sv. Vladimira IV šķiras ordeni. M. Berlovam tika izdota apliecība, kas ļāva viņam nēsāt no gaišas bronzas darinātu medaļu, kas kaldināta par godu Romanovu dinastijas valdīšanas 300. gadskārtai [2; 51.–52. lp.].

Darbs Ivanovovozņesenskā (1918–1921)

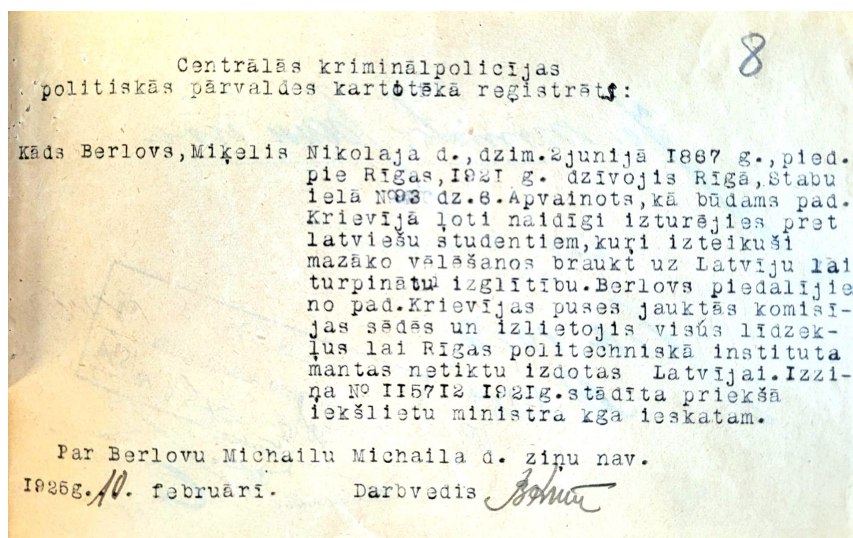
RPI turpmākais liktenis pēc Brestļitovskas (Brestas) miera līguma parakstīšanas 1918. gada 3. martā bija neskaidrs. Pirmais pasaules karš austrumu frontē beidzās, un Krievija kā zaudētāja no kara izstājās, savukārt Rīgā vēl atradās Vācijas karaspēks. RPI Mācību komiteja 20. aprīlī pieņēma lēmumu darbu Maskavā pārtraukt un atgriezties Rīgā. Taču daļa RPI personāla uzskatīja, ka augstskola var palikt Maskavā un iekļauties citu augstskolu sastāvā. Vēl citi atbalstīja domu pārcelt RPI uz kādu citu Krievijas pilsētu. RPI vadība vēlējās atgriezties Rīgā, neraugoties uz piedāvājumu pārcelties uz Ivanovovozņesensku – vienu no Krievijas Eiropas centrālās daļas pilsētām. Krievijas valstsvīriem bija plāns tur dibināt Politehnisko institūtu, un 1918. gada 6. augustā uz RPI bāzes tika nodibināts IPI [16].

Jaundibinātās IPI docētāju vidū līdzās M. Berlovam bija bijušie RPI profesori: Karls Blahers (*Carl Blacher*; 1867–1939), Vsevolods Keldišs (*Всеволод Келдыш*; 1878–1965), Nikolajs Ozmidovs (*Николай Озмидов*; 1850–1938) un Stefans Šimanskis (*Стефан Шиманский*; 1868–1931). Minētie M. Berlova kolēģi, izņemot N. Ozmidovu, bija RP / RPI absolventi. Jaundibinātajā IPI par docētāju strādāja vēl viens RPI absolvents – Dmitrijs Lastočkins (*Дмитрий Ласточкин*; 1890–1948). M. Berlovs kļuva par IPI rektoru, un šajā amatā viņš nostrādāja trīs gadus – no 1918. līdz 1921. gadam. M. Berlovs bija IPI Akadēmiskās padomes priekšsēdētājs un šīs padomes prezidija priekšsēdētājs, kā arī vairāku institūta komisiju priekšsēdētājs un loceklis, Mašīnbūves fakultātes dekāns (1918–1920). Mūsdienās IPI darbību turpina Ivanovas Valsts ķīmijas tehnoloģijas universitāte (*Ивановский государственный химико-технологический университет*). Līdz pat šai dienai profesora M. Berlova, kā arī citu Rīgas profesoru darbs toreizējā Ivanovovozņesenskā tiek pieminēts ar lielu atzinību [17; 3.–7. lp.].

Trīs gadus pēc M. Berlova IPI rektora amatā (1924–1927) stājās M. Berlova audzēknis, RPI Mehānikas nodaļas absolvents (1903) un RPI asistents (1903–1907) Vjačeslavs Suškovs (*Вячеслав Сушков*;

Mūža nogale Latvijā (1921-1935)

Dzīves apstākļi Padomju Krievijā, kur pēc Pilsoņu kara valdīja bads un pirmās ilūzijas un sajūsma par padomju varu daudziem drīz vien noplaka, veicināja M. Berlovam pieņemt lēmumu atgriezties Latvijā. Viņš 1921. gadā pārtrauca darbu IPI, pameta Krieviju un devās uz Rīgu [1]. Te uz RPI tehnisko fakultāšu bāzes 1919. gadā bija nodibināta Latvijas Augstskola (no 1923 – Latvijas Universitāte (LU)). Profesoram M. Berlovam tajā vietas nebija, jo docētāju vietas jau bija aizņemtas un arī latviešu valodu viņš nepārvaldīja. Turklāt attieksme pret viņu nebija labvēlīga – M. Berlovam netika piedots, ka faktiski ar viņa pamudinājumu Ivanovovožņesenskā tika atstāta vērtīga akadēmiskā bibliotēka, RPI tehniskais aprīkojums, unikālas minerālu un zooloģijas kolekcijas. Dokumenti liecina, ka M. Berlovs ļoti cīnījās par IPI materiālo bāzi, kā arī studentiem. Šie fakti Latvijā jau 1921. gadā bija zināmi iekšlietu ministram un Centrālās kriminālpolicijas politiskajai pārvaldei [19]. Interesants gan ir fakts, ka kriminālpolicija apgalvo, ka tai ziņu par Mihailu Berlovu nav, bet raksta par Mikeli Berlovu, kurš faktiski ir tā pati persona.

2. attēls. Centrālās kriminālpolicijas politiskās pārvaldes izziņa par Miķeli (Mihailu) Berlovu (10.02.1926).

M. Berlovs vēlējās iegūt Latvijas pavalstniecību, pamatojot savu lūgumu ar to, ka no 1897. gada viņš dzīvoja Rīgā un bija nama Stabu ielā īpašnieks. Par Latvijas pavalstnieku viņš kļuva 1922. gada oktobrī [20]. Tika latviskots viņa vārds – gan pasē, gan daudzos citos dokumentos viņš tika saukts par Miķeli.

3. attēls. M. Berlovs (20. gadsimta 30. gadi).

M. Berlovs strādāja Nikolaja Okolo-Kulaka krievu tehnikumā. To 1921. gadā 1. februārī nodibināja Maskavas Tehniskās augstskolas absolvents, inženiertehniķis, izgudrotājs Nikolajs Okolo-Kulaks (*Николай Okоло-Кулак*; 1867–1927). 20. gadsimta sākumā N. Okolo-Kulaks bija Rīgas–Orlas dzelzceļa galveno darbnīcu priekšnieks, un viņš īsu brīdi studējis RPI Inženieru nodaļā. Tehnikumam bija valsts vidusskolas tiesības un tas darbojās Izglītības ministrijas Mazākumtautību departamenta krievu izglītības pārziņā, kas ļāva audzēkņiem pēc mācībām iestāties Latvijas augstskolās. Profesors M. Berlovs strādāja tehnikumā līdz 1928. gada 1. septembrim, uzturot draudzīgas attiecības ar bijušo RPI kolēģi S. Šimanski, kurš arī strādāja šajā tehnikumā. 1933. gadā tehnikums kļuva par Krievu inženieru biedrības Latvijā privāto tehnikumu, kas šādā statusā darbojās trīs gadus – līdz 1936. gada 1. oktobrim. Slēgts audzēkņu trūkuma dēļ [21].

Bijušais RPI kolēģis K. Blahers, rakstot rokasgrāmatu par krāsns tehnoloģijām un siltumenerģijas iekārtu elementiem, izteica pateicību M. Berlovam par palīdzību jaunākās literatūras atlasē [22].

Starpkaru laikā M. Berlovs bija AS «Pirmais privātais lombards» direktors un Rīgas Trešās savstarpējās kredītbiedrības padomes priekšsēdētājs [23], Krievu inženieru biedrības Latvijā viens no dibinātājiem un Goda biedrs [24].

Inženieris M. Berlovs devās mūžībā 1935. gada 6. februārī [6], apbedīts Rīgā, Pokrova kapos.

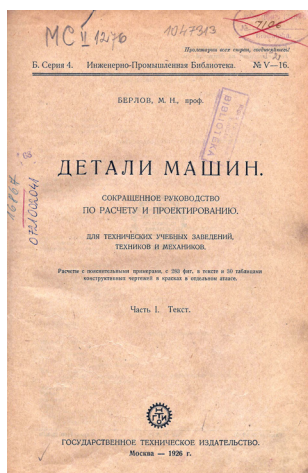
Mācību grāmatu sastādīšana un izdošana

Pirmais zināmais un publiski pieejamais M. Berlova darbs ir «Устройство и работа локомотива» (Lokomobiles uzbūve un darbība; 1892). Tās ir lekcijas, kas docētas cietokšņa artilērijas virsniekiem, kuri mācījās elektrotehniku [25]. Par šīm lekcijām līdz šim M. Berlova dokumentos ziņas nebija atrastas. Pirms darba RPI M. Berlovs sagatavoja izdošanai brošūru «Исследование водотрубного котла системы Шухова» (Šuhova sistēmas cauruļveida tvaika katlu izpēte), kas iznāca Sanktpēterburgā 1897. gadā [26]. M. Berlova laikabiedrs, krievu inženieris Vladimirs Šuhovs (Владимир Шухова; 1853–1939) 1896. gadā izgudroja horizontālu un vertikālu cauruļveida tvaika katlu. Izgudrojums Pasaules izstādē Parīzē 1900. gadā tika apbalvots ar zelta medaļu. Minētos tvaika katlus ražoja un lietoja Krievijā, arī tagadējās Latvijas teritorijā. Būdams inženieris, par tiem interesējās arī M. Berlovs un sarakstīja minēto brošūru.

Inženieris M. Berlovs kļuva pazīstams kā mācību grāmatu krievu valodā sastādītājs. Viens no viņa visvairāk izdotajiem un lietotajiem darbiem ir «Детали машин» (Mašīnu detaļas), kas pirmoreiz tika iespiests Rīgā 1902. gadā. Grāmata tika papildināta un vairākkārt izdota (1909, 1922, 1926, 1928, 1931, 1935, 1938), un tās eksemplāri atrodas Krievijas Valsts bibliotēkā, Baltkrievijas Nacionālajā bibliotēkā, Čehijas Republikas Nacionālajā bibliotēkā, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (LNB), RTU Zinātniskajā bibliotēkā, RTU Vēstures muzejā un citviet. Vairums minētās grāmatas atkārtoto izdevumu tika iespiesti Krievijā – Sanktpēterburgā (pēc 1924 – Ļeņingradā) un Maskavā, 1922. gadā – Baltkrievijā, Minskā. Rīgā tā tika iespiesta vēlreiz 1924. gadā izdevniecībā «Valters un Rapa».

Mācību grāmata «Детали машин» tulkota arī vācu un franču valodā, tā lietota Francijas augstākajā tehniskajā skolā [6]. Grāmata paredzēta augstskolu studentiem, tehnikumu audzēkņiem, tehniķiem, mehāniķiem un inženieriem [27]. Iznāca arī saīsinātā rokasgrāmata par mašīnu detaļu aprēķiniem un projektēšanu (1935) [28].

M. Berlova sastādītās grāmatas, īpaši «Детали машин», bija populāras Krievijā 20. gadsimta pirmajā pusē. Ievērojot autortiesības un cienot profesoru, 1938. gadā Ļeņingradā (patlaban – Sanktpēterburga) tika izdota Ļeņingradas Neklātieses industriālā institūta mehānikas profesora Nikolaja Zamicka (Николай Замыцкий; 1890–1953) mācību grāmata – papildināts M. Berlova mācību grāmatas «Детали машин» saīsinātais kurss [29]. Savukārt krievu inženieris Nikolajs Dejevs (Николай Деев; ?–?), papildinot šo M. Berlova darbu, 1938. gadā Maskavā izdeva mācību grāmatu Vissavienības neklātieses industriālā institūta studentiem [30].

4. attēls. M. Berlova sastādītās grāmatas
«Детали машин» krievu valodā 1. daļas titullapa
(1926).

M. Berlovs sastādījis arī citas grāmatas. 1911. gadā iznāca viņa grāmata par siltuma mehānisko teoriju [31], 1934. gadā – tehniskās grafikas mācību grāmata trijās daļās [32]. 1928. gadā Maskavā iznāca apjomīga angļu-krievu tehniskā vārdnīca.

Daudzām krievu valodā iespiestajām grāmatām M. Berlovs bija redaktors. 1915. gadā viņa redakcijā iznāca matemātiķa, Rīgas Komerckolas pedagoga Roberta Bernšteina (*Robert Bernstein*; 1877–?) vingrinājumu krājums augstākajā matemātikā un varbūtības teorijas elementu mācību grāmata. Viņa redakcijā iznāca arī tehniskais kalendārs inženieriem, arhitektiem, celtniekiem un mehāniķiem 1918. gadam.

Vairākām grāmatām, kas izdotas Berlīnes un Rīgas krievu izdevniecībā «Наука и жизнь» (Zinātne un dzīve) 20. gadsimta sākumā un 20. gados, M. Berlovs bija redaktors. Grāmatas izdotas krievu valodā, un tikai daļa no tām patlaban atrodamas Latvijas bibliotēkās, daļa glabājas Vācijas Nacionālajā bibliotēkā Leipcigā, jo vismaz daļa no tām iespiestas Leipcigā. Te varam minēt no vācu valodas tulkotos darbus par ēku kanalizāciju un tīrīšanu, tualetu ierīkošanu, tiltu būvniecības vispārējiem principiem, dzelzceļu ritošo sastāvu, ēkām rūpnieciskiem un tehniskiem uzņēmumiem (elevatori, noliktavas, fabrikas), ķīmijas inženierijas aprēķiniem u. c.

M. Berlova redakcijā izdevniecība «Valters un Rapa» 1923. gadā izdeva RPI profesora Vladimira Lebedinska (*Владимир Лебединский*; 1868–1937) grāmatu par elektrību un magnētismu un RPI absolventa (1911) Pjotra Budņikova (*Пётр Будников*; 1885–1968) praktisko vingrinājumu krājumu tehniskās ķīmijas laboratorijās.

Zināms, ka M. Berlova līdzstrādnieks tehniskajos izdevumos bija RPI Mehānikas nodaļas absolvents (1907), profesora skolnieks Aleksandrs Kleinenbergs (1882–?) [33].

M. Berlova ģimene

Inženieris M. Berlovs bija precējies ar Vasu Berlovu, dzimušu Fjodorovu (*Васа; dz. Федорова*), kas dzimusi 1868. gada 1. septembrī Krievijā, Tveras guberņā [2; 2. lp.]. Berlovu ģimenē auga divas meitas – Jevgeņija Berlova (*Евгения Берлова*), dzimusi 1891. gada 14. decembrī, un Darja Berlova (*Дарья Берлова*), dzimusi 1902. gada 21. martā, kā arī dēls Mihails (arī Miķelis) Berlovs (*Михаил Берлов*), dzimis 1899. gada 25. septembrī. Darja un Mihails dzimuši Rīgā un 1921. gadā kopā ar māti un tēvu atgriezās dzimtajā pilsētā, kur bija dzīvojuši līdz 1915. gadam.

Rīgas Politehniskā
institūta profesora
Mihaila Berlova
(1867–1935)
pedagoģiskais
un zinātniskais
mantojums

5. attēls. Jevgeņija Berlova
(ap 1928).

6. attēls. Darja Petrova
(dz. Berlova) (ap 1927).

Jevgeņija Berlova pēc Pirmā pasaules kara palika dzīvot Krievijā – Nižņijnovgorodas guberņas Ardatovas pilsētā. 1928. gada janvārī viņa devās uz Latvijas sūtniecību Maskavā, lai saņemtu atļauju ieceļot Latvijā un satiktos ar vecākiem. Veselības problēmu dēļ Jevgeņija pēc ciemošanās palika dzīvot pie vecākiem [34]. Berloviem piederēja māja ar īres dzīvokļiem Rīgā, Stabu ielā 93. Dokumenti liecina, ka īpašums bija reģistrēts uz Vasas Berlovas vārda [35; 1.–2. lp.] un Mihailam Berlovam piederējis namīpašums Stabu ielā 91 [36]. Mihails ar sievu Vasu un meitu Jevgeņiju dzīvoja Stabu ielā 93.

Berlovu dēls Mihails bija Krievijas pavalstnieks un studēja Braunšveigas Politehniskajā institūtā. Viņš viesojās Latvijā 1924. un 1927. gadā, 1925. gadā viņam ieceļošanu atteica, jo neesot bijis «dibināta ieceļošanas iemesla» [37]. Ieceļošanas lietu kārtoja Latvijas pavalstniece Helene Podoļskija (1904–?), kura dzīvoja Berloviem piederošajā namā Stabu ielā 93, kā arī Mihaila tēvs Mihails Berlovs. Atbraucis uz Latviju, M. Berlovs dzīvoja un atpūtās Rīgas Jūrmalā, Ķemeros.

Kopā ar M. un V. Berloviem dzīvoja arī Vasas māsa Praskovja Boļšakova (*Прасковья Большакова*; 1879–?). Viņa runāja tikai krievu

valodā, un viņu uzturēja profesors M. Berlovs. P. Boļšakovas lūgumu piešķirt viņai Latvijas pavalstniecību noraidīja, jo viņai nebija noteiktas nodarbošanās un peļņas, kas nodrošinātu viņas eksistenci [38].

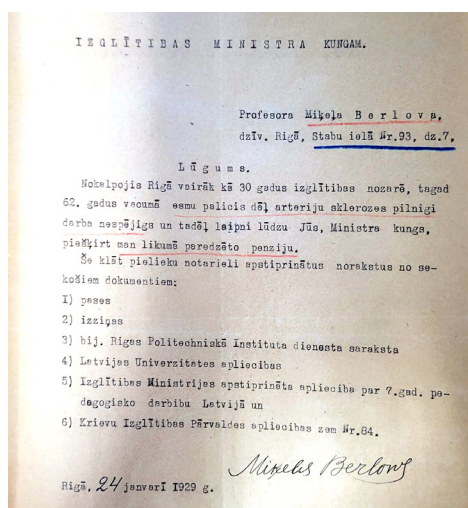
Profesors M. Berlovs 1928. gadā brauca uz Franciju, Austriju un Vāciju. Vai tie bija privāti braucieni pie radniekiem vai pie paziņām, autorēm nav izdevies noskaidrot. Domājams, ka Rietumeiropā dzīvoja kādi radnieki, jo arī profesora meita D. Petrova 1928. gada nogalē devās uz Franciju.

M. Berlova sieva Vasa un viņas māsa 1941. gada 5. aprīlī no Stabu ielas 93 pārcēlās uz dzīvi Brīvības ielā 40 [35; 129. lpp.]. Nodibinoties Latvijā padomju varai, lielie namīpašumi tika nacionalizēti. Par Berlovu tālāko likteni ziņas atrast nav izdevies.

Nobeigums

Profesors M. Berlovs bija lietišķajā mehānikas profesionālis, daudz izmantotu un augsti novērtētu mācību grāmatu autors, cienīts un godāts inženieris 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. M. Berlova sastādītās mācību grāmatas glabājas vairāku valstu bibliotēkās (Baltkrievijas, Bulgārijas, Čehijas, Krievijas, Latvijas, Vācijas) kā laikmeta sasniegumu un izgudrojumu liecinieces.

Latvijas izglītības vēsturē M. Berlova vārds saistāms ar pedagoģisko un zinātnisko darbību RPI, kā arī Nikolaja Okolo-Kulaka Krievu tehnikumā – Latvijas teritorijā dibinātajās mācību iestādēs viņš pedagoģiskajā darbā strādāja gandrīz 28 gadus, no 1928. gada 1. septembra viņš saņēma pensiju [39].

7. attēls. M. Berlova lūgums izglītības ministram piešķirt viņam pensiju (24.01.1929).

Krievijā viņš līcis pamatus Ivanovovožņesenskas Politehniskajam institūtam, būdams tā pirmais rektors pirmajos padomju varas gados.

Viņa nopelnus neaizmirsā vēl 20. gadsimta 50. gados – Kijevas Tehnoloģiskā silikātu institūta (*Киевский технологический институт силикатов*; Ukraina, patlaban – Ukrainas Nacionālā tehniskā universitāte «Igora Sikorska Kijevas Politehniskais institūts» (*Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*)) pārstāvji 1953. gadā vēlējās no Latvijas Valsts universitātes iegūt M. Berlova fotogrāfiju un autobiogrāfiju, lai ar to iepazīstinātu savus studentus, jo profesors Kijevā bija pazīstams kā teorētiķis un konstruktors pacelājiem [2; 60–62. lp.]. M. Berlovs bija Latvijas pavalstnieks, taču nepārvaldīja latviešu valodu. Rīgā viņš atgriezās tad, kad Latvijas Augstskolas, vēlākās Latvijas Universitātes, docētāju sastāvs jau bija nokomplektēts. Latviju profesors izvēlējās par savu dzīvesvietu mūža nogalē, jo sievai Rīgā bija namīpašums un arī meitas nepalika Krievijā. Autores, izpētot profesora darbību, secinājušas, ka M. Berlovs un viņa ģimene, rodot patvērumu Latvijā, nonāca politiskā un finansiālā drošībā, viņiem pavērās iespēja apmeklēt Rietumeiropas valstis un bija iespēja realizēt kaut daļu savu ieceru.

ATSAUCES

- [1] Mihaila Berlova Latvijas Republikas pase. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA) 2996. f., 2. apr., 17804. l., 2.–6. lp.
- [2] Rīgas Politehniskā institūta docētāja Mihaila Berlova personāllieta. LNA LVVA 7175. f., 1. apr., 79. l., 3.–5., 36., 50. o. p., 51., 52. lp.
- [3] Katalog der Bibliothek der Polytechnischen Schule zu Riga. Riga : Haecker, 1895, S. 120, 588.
- [4] **Davidova, L.** Sanktpēterburgas nozīme ārējā tirzniecībā XIX–XX gs. mijā. *Latvijas dzelzceļš. Starptautiskā zinātniski pētnieciskā konference «Latvijas dzelzceļi: pagātne, tagadne, nākotne»*. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas dzelzceļš, 2009. 13.–23. lpp.
- [5] **Malahovska, L.** Latvijas transporta vēsture. XIX gs. otrā puse–XX gs. sākums. Rīga: LV fonds, 1998, 96.–103. lpp.
- [6] Умер проф. М. Н. Берлов. *Сегодня*, 7 февраля 1935 года, № 38, стр. 5.
- [7] Городской дневник. Проводы Б. А. Юренева. *Рижский Вестник*, 7 февраля 1911 года, № 29, стр. 3.
- [8] **Liepiņš, E.** *Esejas par Rīgas auto*. Rīga: Latvijas Industriālā mantojuma fonds, 2019, 11., 28., 126.–129. lpp.
- [9] Disciplinārkomisijas sastāvs, 1906. LVVA 7175. f., 1. apr., 340. l., 225. lp.
- [10] Городской дневник. Съезд представителей службы движения и тяги. *Рижский Вестник*, 4 июня 1911 года, № 124, стр. 5.

2023/7

- [11] Городской дневник. Русская Ссудо-сбегерательная касса. *Рижский Вестник*, 6 марта 1910 года, № 53, стр. 3.
- [12] Городской дневник. Праздник русской кассы. *Рижский Вестник*, 4 мая 1912 года, № 102, стр. 3.
- [13] Pilsētas domes sēde 2. jūnijā. *Jaunā Diena*, 1914. gada 4. jūnijs, Nr. 13, 4. lpp.
- [14] Rīgas pilsētas domes sēžu protokoli, 1913.–1915. LNA LVVA 2736. f., 1. apr., 36. l., 2.–44. lp., 37. l., 1–30. lp.; 38. l., 2.–60. lp.
- [15] Рижское городское училище для ремесленников. Рига, 1914, стр. 13.
- [16] Augstākās tehniskās izglītības vēsture. 1. daļa. Rīgas Politehnikums, Rīgas Politehniskais institūts, 1862–1919. Rīga: RTU, 2002, 94.–96., 222. lpp.
- [17] Из «золотого фонда» Ивановского государственного Химико-технологического университета. Иваново: ИГХТУ, 2005, стр. 3.–7., 18.
- [18] Studenta Vjačeslava Suškova personāllieta. LNA LVVA 7175. f., 1. apr., 247.l., 3.–8. lp.
- [19] Centrālās kriminālpolicijas politiskās pārvaldes izziņa par Miķeli Berlovu, 1926. g. LNA LVVA 3234. f., 5. apr., 1305. l., 8. lp.
- [20] Mihaila Berlova Latvijas pavalstniecības lieta, 1922. g. LNA LVVA 3234. f., 2. apr., 11019. l., 1.–10. lp.
- [21] Izglītības ministra 405. rīkojums 1936. g. 29. septembrī. *Valdības Vēstnesis*, 1936. gada 1. oktobrī, Nr. 233, 1. lpp.
- [22] **Блахер, К.** Элементы топочной техники и теплосилового хозяйства: научно-техническое руководство для инженеров и студентов: по курсу, читанному в Ревеле, в январе 1925 г. Рига: Издание акционерного общества Вальтерс и Рапа, 1926, стр. VI.
- [23] Михаила Николаевича Берлова. *Сегодня*, 8 февраля 1935 года, № 39, стр. 7.
- [24] Собрание русских инженеров. *Сегодня*, 21 июля 1923 года, № 155, стр. 4.
- [25] **Берлов, М.** Лекции, чит. в С.-Петербур. оруд. з-де офицерам Крепост. артиллерии, изучающим электротехнику, инж.-техн. Михаилом Николаевичем Берловым. Санкт-Петербург, 1892, 276 с.
- [26] **Берлов, М.** Исследование водотрубного котла системы Шухова. Санкт-Петербург: тип. Р. Голике, 1897, 11с.
- [27] **Берлов, М.** Детали машин: руководство по расчету и проектированию деталей машин. Для студентов, учеников техн. уч-щ, механиков и инж. 2-е изд., 8 т. Санкт-Петербург: К. Л. Риккер, 1908–1912.
- [28] Справочник проф. М. Н. Берлова по деталям машин. Сокращенное руководство по расчету и проектированию. Атлас. Москва-Ленинград, ОНТИ НКТП СССР, 1935, 400 с.
- [29] **Замыцкий, Н.** Дополнительные статьи к сокращенному курсу «Деталей машин» профессора М. Н. Берлова. Ленинград : Стеклогр. ЛЗИИ, 1938, 171 с.
- [30] **Деев, Н.** Машиноведение: Дополнение к курсам М. Н. Берлова «Детали машин» и. В. В. Арнольда «Машиноведение для строителей». Москва: Всесоюз. заоч. индустр. ин-т, 1938, 19 с.

- [31] **Берлов, М.** Механическая теория тепла. Рига: тип. газ. «Rigaer Tageblatt» (П. Керковиус), 1911, 125 с.
- [32] **Берлов, М.** Техническая графика в 3 ч. Москва; Ленинград: Госмашметиздат, 1934.
- [33] Rīgas Politehnikums, 1862.–1919. g. Album Academicum (1912.–1919. g.). Rīga: Latvijas Universitātes Studentu grāmatnīca, 1938, 81. lpp.
- [34] Jevgeņijas Berlovas ieceļošanas lieta, 1928. g. LNA LVVA 3234. f., 5. apr. 1304. l., 1.–6. lp.
- [35] Mājas grāmata Rīgā, Stabu ielā 93. LVVA 2942. f., 1. apr., 12881. l., 1.–2., 129. lp.
- [36] Mājas grāmata Rīgā, Stabu ielā 91. LVVA 2942. f., 1. apr., 12 873. l., 1.–2. lp.
- [37] Mihaila Berlova ieceļošanas Latvijā lieta, 1927. g. LNA LVVA 3234. f., 5. apr., 1305. l., 1.–14. lp.
- [38] Praskovjas Boļšakovas pavalstniecības lieta, 1923. g. LNA LVVA 3234. f., 2. apr., 40844. l., 1.–7. lp.
- [39] Profesora Miķeļa Berlova pensijas lieta, 1929. g. LNA LVVA 5213. f., 3. apr., 135. l., 14. lp.

Rīgas Politehniskā
institūta profesora
Mihaila Berlova
(1867–1935)
pedagoģiskais
un zinātniskais
mantojums

ILUSTRĀCIJU AVOTI

- 1. attēls. LNA LVVA 2736. f., 1. apr., 37. l., 1. lp.
- 2. attēls. LNA LVVA 3234. f., 5. apr., 1305. l., 8. lp.
- 3. attēls. LNA LVVA 2996. f., 2. apr., 17804. l., 5. lp.
- 4. attēls. RTU Zinātniskā bibliotēka.
- 5. attēls. NA LVVA 3234. f., 5. apr., 1304. l., 2. lp.
- 6. attēls. LNA LVVA 2996. f., 15. apr., 12360. l., 1. lp.
- 7. attēls. LNA LVVA 5213. f., 3. apr., 135. l., 3. lp.

SVETLANA KOVAĻČUKA is currently a senior researcher with the Institute of Philosophy and Sociology of the University of Latvia. She received the degree of cand. of science in Philosophy from the Moscow Institute of Philosophy of the Academy of Science of the USSR (1989) and her PhD from the University of Latvia (1992). Her research areas include history of philosophy, Russian philosophy, Russian and Jewish emigrants in the Baltics (1920–1940), Russian and Jewish culture. She has published three monographies. Currently she is carrying out her research and is regularly taking part in international conferences in Latvia, Estonia, Russia, Israel, as well as publishing her papers in Latvia, Russia, and Germany.

E-mail: sv.kovalchuk@gmail.com

ALĪDA ZIGMUNDE, *Dr. paed., Mg. phil.*, has been a Specialist at the Museum of Riga Technical University since 1989. From 2007 to 2015, she was a Senior Researcher. She is currently a Professor with the Institute for Humanities and the Head of the Department for Historic Research and Scientific Publications of the RTU Research Centre for Engineering History. Her main academic interests include the history of pedagogy in Europe, history of the institutions of education, and history of engineering sciences and universities.

Address: 1 Kronvalda Boulevard, Room 203, Riga, LV-1010, Latvia

Phone: +371 298 696 42

E-mail: alida.zigmunde@rtu.lv

Svetlana Kovaļčuka, Alīda Zigmunde

Pedagogical and Scientific Heritage of Professor of Riga Polytechnic Institute Mikhail Berlov (1867–1935)

The pedagogical and scientific activity of a mechanical engineer, a faculty member (1897–1918) of Riga Polytechnic Institute (RPI), Professor (1904) Mikhail Berlov (*Михаил Берлов*; 1867–1935) at the end of the 19th century and in the first half of the 20th century was related to Riga, as well as the Russian city of Ivanovo-Voznesensk (at present – Ivanovo). M. Berlov was the first Rector of the Ivanovo-Voznesensk Polytechnic Institute (IVPI; 1918–1921), who returned to Riga in 1921, obtained Latvian citizenship, and worked at the Russian Technical School of Nikolai Okolo-Kulak. The research also revealed the contribution of the pedagogue and scientist to the compilation of textbooks that were used in the Russian Empire, including in the territory of present-day Latvia in the first half of the 20th century and in the first years of the Republic of Latvia.

Keywords: Mikhail Berlov, Riga Polytechnic Institute, Ivanovo-Voznesensk Polytechnic Institute, textbooks for engineers.